

25. Сборник действующих разъяснений Верховного Суда РСФСР (1923 г. – январь 1929 г.). – М., 1930.
26. Сборник циркуляров и важнейших разъяснений Пленума Верховного Суда РСФСР (январь 1925 – май 1926 г.). – М., 1927.
27. СУ РСФСР. – 1918. – № 14, ст. 197.
28. Таможенный кодекс СССР (официальный текст), вып. 2. – М., 1931.
29. Таможенный устав СССР // СЗ СССР. – 1925. – № 5.
30. Уголовный кодекс РСФСР: Комментарий / А. Трайнин, В. Меньшиагин, З. Вышинская; Под ред. И. Т. Голякова; Всесоюз. ин-т юрид. наук НКЮ СССР. – 2-е изд. – М.: Юридиздат, 1946. – 340 с.
31. Уголовный кодекс. Комментарии под редакцией Канарского. – К., 1928.

Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права та процесу Хмельницького інституту регіонального управління та права (протокол № 4 від 22 жовтня 2003 р.)

Бурдін В.М.,

доцент кафедри кримінального права та кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук

АРЕШТ ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ

Стаття присвячена такому новому виду покарання, як арешт. Аналізується доцільність введення його в систему кримінальних покарань у Кримінальному кодексі України 2001 року, прогнозується його більша ефективність у порівнянні з позбавленням волі на певний строк. Робляться пропозиції щодо вдосконалення законодавчого формулювання цього покарання.

Ключові слова: арешт, позбавлення волі, покарання.

Аналізуючи ефективність покарання у виді позбавлення волі на певний строк, треба відзначити, що більшість спеціалістів на сьогодні ставляться до нього, швидше як до вимушеного явища, ніж бажаного [14, 65]. Пояснюється це тим, що в місцях позбавлення волі засуджені володіють мінімальним набором прав та свобод, які необхідні для задоволення їх життєво важливих потреб, не кажучи вже про істотно обмежену можливість для саморозвитку. Таким чином, створена парадоксальна ситуація: визнається, що виправлення вад та нормальний соціальний розвиток особи неможливі в умовах соціальної ізоляції, але саме з цією метою суспільство ізолює злочинця. Враховуючи цілу низку негативних факторів цього виду покарання, постає питання: якщо неможливо на даному етапі повністю відмовитись від його застосування, то як можна зменшити негативні наслідки, які воно спричиняє? Парадокс цього покарання проявляється і в тому, що в юридичній літературі відбувається дискусія про шкідливість не тільки тривалого, але і короткострокового позбавлення волі.

В КК України 1960 р. зазначалося, що позбавлення волі могло бути призначено на строк від трьох місяців. Пленум Верховного Суду України не робив жодних застережень щодо застосування коротких строків позбавлення волі. Проте в літературі відбувалася дискусія про

доцільність застосування позбавлення волі на короткий строк. Можна виділити дві групи вчених, які займали з приводу цього питання протилежні позиції.

Так, зокрема, до першої групи вчених, які виступали проти застосування короткострокового позбавлення волі, ми відносимо К.К. Сперанського [8, 51], Л.М. Кривоченко [2, 16], М.О. Стручкова [9, 188-189]. На їхню думку, застосування короткострокового позбавлення волі завдає засудженим більше шкоди, ніж тривале позбавлення волі. Це пояснюється тими гострими процесами та реакціями в психічній сфері людини, які спричиняє позбавлення волі на короткий строк. Виховний потенціал короткострокового позбавлення волі, на їхню думку, дуже невеликий, оскільки система відбування покарання у виді позбавлення волі не розрахована на те, щоб одними і тими ж засобами, але в різні строки забезпечувати належний виправно-трудоий вплив, який би приносив однаково позитивні результати.

Друга група вчених, до якої належать, зокрема, О.І. Чернишев [15, 286], Ю.Б. Мельнікова [4, 59-60], Ю.А. Костанов [1, 165-166] вважають, що короткі строки позбавлення волі можуть бути досить ефективним засобом впливу на засуджених, – в цьому випадку вони спричиняють ніби шоківий вплив. При цьому ними наголошувалося, що не можна обмежувати суд у виборі строку цього виду покарання, оскільки з урахуванням особи злочинця суд може прийти до висновку, що йому для виправлення достатньо короткострокового позбавлення волі.

Треба зазначити, що ні КК 1960 р., ні КК 2001 р. не визначають, який строк позбавлення волі треба вважати короткостроковим. В літературі з цього питання найбільш поширеною є думка, що під короткостроковим позбавленням волі необхідно розуміти позбавлення волі на строк не більше одного року [4, 56; 9, 185; 1, 119]. Свого часу Пленум Верховного Суду СРСР займав досить визначену позицію про доцільність засудження до коротких строків позбавлення волі. Так, в постанові від 31 липня 1962 р. № 12 “Про деякі недоліки в практиці застосування судами заходів кримінального покарання” в п. 2 наголошувалося на недопустимості засудження осіб, винних у вчиненні злочинів, що не становлять великої суспільної небезпеки, до коротких строків позбавлення волі [7, 159-160].

Видається, що пропозиції про незастосування коротких строків позбавлення волі прямо суперечили КК 1960 р., адже останній дозволяв засудження до позбавлення волі на строк від трьох місяців. Що ж до ефективності засудження до коротких строків позбавлення волі, то, на нашу думку, треба погодитись з Ю.Б. Мельніковою [4, 59-60] та Ю.А. Костановим [1, 165-166], які вважають, що таке засудження може бути досить ефективним заходом впливу. Питання треба переводити в іншу площину: яким чином удосконалити ефективність короткострокового позбавлення волі.

Протягом короткого строку позбавлення волі навряд чи на засудженого може бути здійснено належний виправно-виховний вплив, достатній для досягнення цілей покарання. Тут варто взяти до уваги те, що протягом перших місяців позбавлення волі особа буде перебувати в шоківому стані і тому загальні засоби впливу, що застосовуються до всіх засуджених, для неї не підійдуть. Її психіка буде заперечувати будь-який вплив як ворожий і тимчасовий. Неважко здогадатись, що і ставлення засуджених до таких осіб буде негативним, оскільки вони вже потенційно не можуть бути прийняті до їхнього кола надовго, а тому це буде провокувати лише бажання позуватися над ними і т.п.

Отже, не випадково в юридичній літературі ставилося питання про те, що для забезпечення ефективного виконання короткострокового позбавлення волі необхідно якісно змінити режим його відбування, зокрема шляхом створення нових, відмінних від ВТУ установ, де будуть відбувати покарання засуджені до коротких строків позбавлення волі та доповнення системи кримінальних покарань новим видом – арештом.

Треба зауважити, що серед вчених немає єдності думок щодо доцільності існування в системі кримінальних покарань такого покарання, як арешт. Так, зокрема, В. Шуміхін [16, 10] вважає, що введення цього покарання є штучним та суперечить принципам подальшої демократизації та гуманізації. К.К. Сперанський [8, 57], П.А. Фелелов [12, 98] вважають, що за умов належної організації виконання цього виду покарання, воно забезпечить значно більший ефект, ніж тривале утримання в колоніях, яке спричиняє цілу низку негативних моментів.

В новому КК 2001 р. законодавець врахував ці пропозиції і доповнив систему кримінальних покарань новим видом – арештом. В ст. 60 КК передбачено, що покарання у виді арешту полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Щодо неповнолітніх в ст.101 КК передбачено, що цей вид покарання може бути застосовано тільки до тих, які на момент постановлення вироку досягли шістнадцятирічного віку і відбувають його неповнолітні в спеціально пристосованих установах на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб. З огляду на такий новий вид покарання, яке призначене замінити собою короткострокове позбавлення волі, мінімальний строк такого покарання, як позбавлення волі на певний строк, підвищено до одного року.

Незважаючи на те, що доповнення системи кримінальних покарань таким новим видом, як арешт, є, безперечно, позитивним моментом нового КК 2001 року, видається, що його законодавче формулювання є не досить вдалим. Справа в тому, що в КК України не розмежується, чим же арешт відрізняється від короткострокового позбавлення волі. Невже тільки назвою? Адже і позбавлення волі також відбувається засудженим в умовах ізоляції. Більш вдалим є формулювання цього виду покарання в КК Російської Федерації, де в ст. 54 передбачено, що арешт полягає в триманні засудженого в умовах суворої ізоляції [11]. Тим самим підкреслюється і особливість режиму цього виду покарання, який відрізняється від режиму відбування позбавлення волі [5, с.18].

До недоліків нового КК 2001 р. треба віднести і те, що в системі кримінальних покарань арешт вважається більш м'яким видом покарання, ніж обмеження волі. Таке положення є нелогічним, оскільки відповідно до ст. 61 КК обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Арешт же є видом позбавлення волі. Тобто при арешті відбувається ізоляція засудженого. Крім того, те, що арешт є більш суворим видом кримінального покарання, ніж обмеження волі, впливає і зі ст. 72 КК, коли йдеться про правила складання покарань. Там вказується, що одному дню позбавлення волі відповідають один день арешту та два дні обмеження волі. На наш погляд, щодо розміщення арешту в системі кримінальних покарань знову ж таки більш послідовним є КК Російської Федерації, де арешт розміщений після позбавлення волі на певний строк, а вже потім йде такий вид покарання, як обмеження волі (ст. 44) [11].

Ще одна проблема, на яку ми хочемо звернути увагу, стосується застосування цього покарання щодо неповнолітніх. В ст. 101 КК передбачено можливість застосування арешту тільки щодо неповнолітніх, які досягли на момент постановлення вироку шістнадцятирічного віку. Ще під час обговорення другої редакції проекту було запропоновано зменшити цей вік до чотирнадцяти років, проте ця пропозиція не була прийнята з огляду на недоцільність застосування арешту до малолітніх [6]. На нашу думку, таке з першого погляду гуманне рішення може призвести до того, що до неповнолітніх, які не досягли шістнадцятирічного віку, перелік кримінальних покарань буде зменшено, а отже, зросте відсоток застосування до них за злочини невеликої тяжкості покарання у виді позбавлення волі на певний строк в тих випадках, коли судом буде визнано необхідним все ж таки ізолювати неповнолітнього.

Треба погодитись з В.М. Хомичем, який підтримує тих зарубіжних законодавців, які допускають таку форму молодіжного арешту, як відбуття його в кінці тижня, коли неповнолітній відбуває арешт у вихідні дні [13, 56]. Домашній арешт для неповнолітніх передбачено, зокрема, у Великобританії законом 1998 р. “Про злочини та порушення громадського порядку” [17, 18-19]. Подібну думку висловлювала і Н.І. Крюкова, щоправда, коли зазначала взагалі про короткочасне позбавлення волі неповнолітніх. Вона пропонувала дозволити відбуття такого виду покарання неповнолітнім за місцем проживання або в арештних будинках, зокрема, у нічний час доби, у святкові дні або по суботах та неділях [3, 406]. До речі, в ст.33 КК Іспанії встановлено, що таке покарання, як арешт взагалі відбувається тільки у вихідні дні [10].

Таке “розбавлення” арешту змінює певною мірою його призначення бути “шоковою” карою. Ізоляція по суботах та неділях, а також у вільний від навчання чи роботи час інакше буде сприйматись неповнолітнім, ніж тоді, коли він буде ізольований від близьких та попереднього оточення протягом безперервного строку. Але допустити існування такої форми арешту цілком можливо, коли передбачити, що вона може застосовуватись тільки щодо неповнолітніх віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років. В такий спосіб негативні наслідки від застосування арешту до вказаної категорії неповнолітніх будуть зведені до мінімуму. Причому така форма арешту не буде завдавати шкоди і навчанню неповнолітнього, навпаки, за належної організації виховної та навчальної роботи в установах, які будуть виконувати цей вид покарання, неповнолітні в умовах суворого режиму зможуть суттєво підвищити свій загальноосвітній рівень. В даному випадку все буде залежати від того, яким чином буде організоване виконання цього виду покарання, яка матеріальна база буде у цих установах, а також від професійних якостей персоналу, який буде проводити роботу з неповнолітніми.

Література

1. Костанов Ю.А. Краткие сроки лишения свободы и их эффективность: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08.- Ростов н/Д, 1978.- 177 с.
2. Кривоченко Л.Н. Борьба с преступностью несовершеннолетних по советскому уголовному праву: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.08 – Х.: Харьк. юрид. ин-т., 1967.- 26 с.
3. Крюкова Н.И. Преступность несовершеннолетних в России, её причины и пути преодоления: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 1997. – 455 с.
4. Мельникова Ю.Б. Исправительные работы и краткие сроки лишения свободы. // Наказания, не связанные с лишением свободы / Под ред. И.М. Гальперина.- М.: Юрид. лит., 1972. – С. 59-60.
5. Минская В. Новые виды наказаний // Российская юстиция. – 1997. – № 2. – С. 17-18.
6. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Кримінальний кодекс України (Загальна частина) / Кабінет Міністрів України. Ресстраційний № 1029 (Друге читання).
7. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР 1924-1963 гг.- М.: Известия Советов депутатов трудящихся СССР, 1964. – 480 с.
8. Сперанский К.К. Уголовно-правовая борьба с преступлениями несовершеннолетних и против несовершеннолетних.- Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1991.- 180 с.
9. Стручков Н.А. Уголовная ответственность и её реализация в борьбе с преступностью.- Саратов: Изд-во Саратовского у-та, 1978. –288 с.
10. Уголовный кодекс Испании / Под ред. и с пред. д.ю.н., проф. Н.Ф. Кузнецовой и д.ю.н., проф. Ф.М. Решетникова.- М.: ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.
11. Уголовный кодекс Российской Федерации. Официальный текст по состоянию на 1 января 2000 года. –М.: АСТ, 2000. – 160 с.

12. Фелелов П.А. *Общественная опасность деяния и совершенствование системы наказаний // Советское государство и право. – 1987. – № 12. – С. 93-98.*
13. Хомич В.М. *Формы реализации уголовной ответственности. – Мн.: Белгосуниверситет, 1998. – 132 с.*
14. Хохряков Г.Ф. *Наказание в виде лишения свободы: оценка эффективности // Советское государство и право. – 1989. – № 2. – С. 65-73.*
15. Чернышев А.И. *Особенности преступлений и наказаний несовершеннолетних по советскому уголовному праву: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Томск, 1970. – 416 с.*
16. Шумихин В. *Арест как вид уголовного наказания // Советская юстиция. – 1989. – № 4. – С. 10.*
17. *No more excuses – a new approach to tackling youth crime in England and Wales. – London, Home office. – 1997. – 43 p.*

*Рекомендовано до руку кафедрою кримінального права та кримінології
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 2 від 5 вересня 2003 р.)*

*Красницький Ф.В.,
викладач кафедри кримінального права
та кримінології Львівського інституту
внутрішніх справ при Національній
академії внутрішніх справ України*

ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Визначення поняття кримінальної відповідальності та її форм адекватно до їх соціально-правового змісту і призначення має, без сумніву, важливе значення, як для науки кримінального права, так і для вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

Чинний Кримінальний кодекс України 2001 р. (далі КК України), не визначає поняття кримінальної відповідальності, хоча у статтях та назвах статей тільки Загальної частини КК України воно вживається 106 разів. Аналогічна ситуація мала місце і в Кримінальному Кодексі України 1960р.

Такий стан речей, певним чином обумовлений відсутністю єдиної позиції щодо даної проблеми в науці кримінального права. Проблема сутності та форм кримінальної відповідальності стала предметом дослідження багатьох вчених. Дана проблематика відобразилась у працях наступних вчених: Л.В. Багрій-Шахматова, Ю.В. Бауліна, Я.М. Брайніна, О.В. Васильєвського, М.П. Карпушина, Л.Л. Кругликова, В.І. Курляндського, Т.О. Лесневски-Костаревої, П.С. Матишевського, О.В. Наумова, В.В. Похмелкіна. А.Н. Санталова, Н.А. Стручкова, О.М. Тарбагаєва, Б.С. Утевського, В.М. Хомича, О.О. Чистякова, І.І. Чугуникова, С.С. Яценка та ін. Проте підвищений інтерес до кримінальної відповідальності сприяв швидше не її вирішенню, а ще більше заплутав. Зважаючи на значну кількість досліджень